

De Kapel van Gageldonk

door

C. TH. LOHMANN

In de buurtschap Gageldonk onder de gemeente Prinsenbeek staat op een kleine hoogte een gotische kapel, een achttal meters lang en ruim vier meter breed, bestaande uit twee ongelijke traveeën, aan de oostzijde gesloten door een halve zeshoek en gedekt met een rieten dak. Het is een der weinige oude kapellen in de Baronie van Breda die gaaf bewaard zijn gebleven. Na een zorgvuldige en voortreffelijk geslaagde restauratie heeft de kapel dit jaar haar oorspronkelijke gewijde bestemming herkregeen, die zij meer dan drie eeuwen geleden verloor. Het gebouwtje is weer een levend monument geworden en niet slechts een oudheidkundige bezienswaardigheid.

De kapel bevindt zich op korte afstand van het Hooghuis van Gageldonk, de in een boerderij ingebouwde poorttoren, die behoorde bij een omwaterd slot of kasteel. Dit „Huys van Gageldonck” was het centrum van het Princenhaagse deel van de gelijknamige heerlijkheid, oorspronkelijk een van de hertogelijke leengoederen in het land van Breda.¹ De kapel dateert in haar huidige vorm naar de mening van Jan Kalf vermoedelijk uit het begin van de zestiende eeuw, daar zij opgetrokken is van kleine steen (formaat 21 x 10 x 5 cm) en de wijdingskruisen op de altaartafel de vormen vertonen van de laat-gotiek. Toch zou de vorm van enkele segmentbogen op een hogere ouderdom kunnen wijzen.² Zeker is dat er reeds vroeger op Gageldonk een kapel heeft bestaan. Zij wordt namelijk vermeld in het oudste register van beneficiën in het aartsdiakenaat Kempenland, een van de acht aartsdiakenaten waarin vóór 1559 het uitgestrekte bisdom Luik was verdeeld. Van dit register (een z.g. pouillé) is een fragment bewaard gebleven, dat gezien de voorkomende persoonsnamen van vóór 1400 moet dateren. Hierin nu komt het „altare in Gageldonc”

reeds voor. In een pouillé van 1520 wordt er aan toegevoegd, dat het altaar „castrale” is, dus bij het „kasteel” behoort en dat het een inkomen heeft van vijftig rijns gulden met de verplichting van vier missen in de week.³

De stichting van kapel en beneficie is ongetwijfeld te danken aan de heer van Gageldonk; hij heeft de kapel op zijn eigen grond gebouwd en voor de dotatie gezorgd waaruit de dienstdoende priester, de rector, gehonoreerd kon worden. In zijn „Antiquitates Bredanae” zegt Gramaye gelezen te hebben, dat de kapel door de heren van Heel (= Hedel) was gesticht. Nu was Otto van de Leck, heer van Hedel en Zwaluwe, die een zoon was van Jan I van Polanen († 1378) en diens derde echtgenote Margaretha van Lippe, in het bezit van Gageldonk, dat in 1429 overging op zijn zoon Willem.⁴

In de bovengenoemde oudste pouillé van Kempenland wordt Arnoldus van Waspyc genoemd als plaatsvervanger van Hughe-mannus, rector van de kapel te Gageldonk. Eerstgenoemde moet geleefd hebben in de tweede helft van de 14e eeuw, want hij wordt in 1373 vermeld als rector van een altaar in het gasthuis te Breda.⁵ Op grond van deze gegevens kunnen wij aannemen, dat de kapel van Gageldonk in het laatste kwart van de veertiende eeuw is gesticht.

De heer van Gageldonk bezat als stichter naar het toenmalige kerkelijke recht ook het jus patronatus van de kapellanie, zoals in een denombrement van het leengoed van 1474 uitdrukkelijk vermeld wordt: Uut saken van der smaelder heerlicheit van Gageldonc heeft hij de ghifte van der cappelien van Gageldonc.⁶

Als gebouw wordt de kapel het eerst genoemd in een denombrement van 25 april 1520, waarin sprake is van de „huysinge van Gageldonck metten Hazenberg daer de capelle op staet” etc. Ook in latere beschrijvingen en verheffingen van het leen wordt de Hazenberg met de kapel genoemd.⁷ Indien de huidige kapel werkelijk uit het begin van de zestiende eeuw dateert, zal de Hazenberg het terrein zijn waarop het gebouw zich thans nog bevindt. De kleine verhoging verdient nauwelijks de naam heuvel, maar het

verschil in hoogte met de omliggende gronden kan vroeger groter geweest zijn.

Leden van aanzienlijke Bredase families zijn in het bezit geweest van het beneficie van Gageldonk, zo Wilhelmus Sterken, deken van het kapittel van de Onze Lieve Vrouwekerk, die in 1401 overleed. Reinerus Sterken, ook Fortis genaamd, kapelaan van deze kerk, nam in de jaren 1418—1421 het rectoraat van Gageldonk waar. In 1421 werd Henricus (de) Bye, terwijl hij nog subdiaken was, op voordracht van Otto van de Leck met het beneficie begiftigd. Hij was in 1428 kanunnik van de collegiale kerk in Breda en werd later deken van het kapittel. In deze functie bracht hij in 1449 het H. Sacrament van Niervaart over naar Breda.⁸

Uit de zestiende eeuw is als beneficiant van de kapel bekend Magister Egidius Brieninx of Brueninck, ook Borchmans genoemd, die in de jaren 1559—1566 kapelaan was van de grote kerk in Breda. Een van de laatste rectoren was Hermanus Holthusius of van Holthuysen, die in 1632 met het beneficie begiftigd werd. Hij was van 1629 tot 1650 pastoor in Princenhage.⁹

Vier missen in de week en een inkomen van vijftig rijns gulden vormden voorzeker een rijke dotatie voor een kapel als die van Gageldonk, vooral in vergelijking met andere kapellen in de omgeving, b.v. Beek en Strijbeek: één mis, zes gulden; Heusdenhout: één mis, acht gulden; Galder: twee missen, acht zester rogge; gasthuiskapel van Steenberg: vijf missen, vijf en twintig gulden.¹⁰ Het is begrijpelijk, dat de kapellanie van Gageldonk een begeerd beneficie was en dat de bezitters van het leengoed daarmee gaarne hun familieleden begunstigden.

De kapel was toegewijd aan de H. Maagd. Gramaye noemt haar een „aedes Mariana”. Overigens komt dit patrocinium slechts voor in Rijsbergse schepenakten van 19 februari 1613 en 21 februari 1623, waarin sprake is van de rector van de Onze Lieve Vrouwekapel op Gageldonk onder De Hage.¹¹ Er bestaat echter ook een traditie dat de H. Dymphna, de patrones tegen de zwakzinnigheid, in de kapel vereerd zou zijn. A. J. van der Aa schrijft in zijn bekende Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden (1843), dat

de kapel volgens sommigen aan de H. Maagd Maria, volgens anderen aan de H. Dymphna patrones tegen de krankzinnigheid toegewijd was. Dit wordt letterlijk overgenomen door pastoor J. B. Krüger in zijn Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda, die, schrijvend omstreeks 1870, eraan toevoegt: „Nog niet lang geleden kwamen er nog op de feestdag van de H. Dymphna, den 15 mei, eenige menschen deze plaats bezoeken”.¹² Wie de zegslieden van Van der Aa geweest zijn, is niet bekend. Waarschijnlijk bestond er omtrent de verering van de H. Dymphna slechts een mondelinge overlevering.

De heerlijkheid Gageldonk was in 1435 van Willem van de Leck gekocht door Willem de Bye, die haar in 1458 weer verkocht aan Jan van Nassau, heer van Breda. Deze werd er het jaar daarop door de hertog van Brabant mee beleend, waarna in 1460 het leen ook formeel bij de heerlijkheid Breda gevoegd werd. Het goed Gageldonk werd nu door Jan van Nassau aan de verkoper Willem de Bye in achterleen gegeven. Het bleef in dit geslacht tot het in de familie van der Straten kwam door het huwelijk van Katharina de Bye met Jan van der Straten (ca. 1520), wier zoon Ijsbrand in 1556 in het leen opvolgde.¹³

In 1573 werd Gageldonk geteisterd door de plundertochten van de watergeuzen die met hun kleine boten de Mark opvoeren. Het grote huis van Ijsbrand van der Straten, de hoeve, de schuur en andere bijgebouwen werden in brand gestoken. De kapel is ondanks de anti-paapsheid van de geuzen blijkbaar gespaard gebleven. Zij wordt althans in de getuigenverklaring over de brandstichting niet genoemd. Indien zij werkelijk uit het begin van de zestiende eeuw dateert, moet zij inderdaad aan de verwoesting ontkomen zijn.¹⁴

In 1580 deed de grote strijd die in de Nederlanden was ontbrand, zich in een andere vorm op Gageldonk gevoelen. In dat jaar werden in de Baronie van Breda de kerkklokken gevorderd teneinde omgesmolten te worden tot kanonnen. De klokken van de dorpen werden in Breda samengebracht en vandaar naar Antwerpen vervoerd. Door de stad werden op 18 september 1580 drie

rijnsgulden negen stuivers betaald aan de arbeiders en de voerman die „de twee clocxkens opte Beeck ende Gageldonck gehaelt hebben.”¹⁵ Zou er op de kapel dus een klokketorentje gestaan hebben? De aanwezigheid van een klok doet dit veronderstellen, maar er is aan het huidige gebouw geen spoor van een torentje of klokkestoel te bekennen.

Ofschoon reeds in de onrustige jaren van de laatste decennia der zestiende eeuw de uitoefening van de eredienst in de kapel tijdelijk gestaakt kan zijn, is zij zeker in 1648 definitief aan haar religieuze bestemming onttrokken. De hervormden, aan wie in dat jaar de kerkgebouwen moesten worden afgestaan, maakten van de Gageldonkse kapel geen gebruik. De Amsterdamse oudheidkundige Andries Schoemaker, die in 1729 een reis maakte door de Generaliteitslanden en ook Gageldonk bezocht, tekende in zijn reisbeschrijving aan, dat de kapel met „stadtsslot” gesloten was, „omdat de superstitieuse roomsgesinden daar niet soude nestelen”.¹⁶ Van Goor schrijft in zijn bekend boek, in 1744 verschenen, dat de kapel toen was „buyten eenig geestelijck gebruyck”. Van Van der Aa en Krüger vernemen wij hetzelfde.¹⁷ In het begin van de twintigste eeuw bleek de kapel door de pachter van de nabij gelegen boerderij als bergplaats gebruikt te worden, hetgeen vermoedelijk toen reeds geruime tijd het geval was.¹⁸

Het mag eigenlijk een wonder heten, dat het gebouwtje, dat zo lang ongebruikt bleef en tenslotte tot een rommelhok verviel, het nog tot in onze tijd heeft uitgehouden. Dit moet vooral te danken zijn aan de soliditeit van het bouwwerk, waarvan ondanks verwaarlozing en verval de hoofdconstructie onaangetast bleef. Ook het altaar, een bakstenen onderbouw met zandstenen mensa, heeft te midden van landbouwgeroi en takkebossen de eeuwen overleefd.

In 1907 werd de aandacht op de kapel gevestigd, toen twee leden van de Rijkscommissie die belast was met het inventariseren en beschrijven van de Nederlandse monumenten, n.l. de secretaris Jan Kalf en de architect De Hoog, de Baronie van Breda doorkruisten. „Het was”, schreef Kalf later, „een wondere verrassing in de zoo schaars bewoonde streek tusschen Breda en Beek een eind het land

Afb. 10. Kapel van Gageldonk, uit het zuidwesten.

Foto C. Th. Lohmann.

Afb. 11. Kapel van Gageldonk, uit het zuidoosten.

Foto C. Th. Lohmann.

in, iets dat even aan een Frieschen kerktoren deed denken boven het dak van een onder boomen verscholen boerderij te zien uitkomen en vlak daarbij, temidden van een ruigte van struikgewas op een welving van het terrein, een oud kapelleke te vinden". Het verwonderde Kalf er nog zoveel aan te treffen wat herinnerde aan de tijd, toen het gebouwtje nog voor de eredienst gebruikt werd. Het altaar was er nog met de mensa, waarin de vijf ingekapte, laatgotische wijdingskruisjes nog duidelijk zichtbaar waren. In de zuidelijke veelhoekswand was een nisje met afwatering door de muur heen, de piscina dus, en vlak daarbij een tweede nisje, op de halve hoogte van een stenen plankje voorzien, waarin het liturgisch vaatwerk kon geplaatst worden. En tegen de muur hing aan een spijker een beroest gesmeed ijzeren kruis, dat blijkbaar afkomstig was van de makelaar van het dak. Ook ontdekte Kalf dat in de dichtgemetselde vensters de aanzetten bewaard waren van uit baksteen gemetselde tweedelige harnessen en dat de kapel overdekt was geweest met een rondbogig houten tongewelf, waarvan de schenkels nog volledig aanwezig, maar de delen der bebording grotendeels verdwenen waren. Op de vuilgeworden witte bepleistering van de muren waren de sporen van een wijdingskruis nog zichtbaar. Ondanks de toestand van verval was Kalf verrukt van het schilderachtig gebouwtje. Zijn beschrijving eindigt aldus: „Het sterkst trof ons de milde welving van het royale rieten dak, dat met zijn ruime overstek een prachtige schaduw op de muren legde, die als een kroonlijst van onbeschreven vorm muren en dak verbond".¹⁹

De hoeve van Gageldonk met de kapel en de landerijen was in de zeventiende eeuw door vererving in de vrouwelijke lijn in het bezit gekomen van het Zuidnederlandse (Belgische) geslacht der Prinsen van Rubempré. Door het huwelijk van Maria Catharina Josepha prinses van Rubempré met Philippus Maximilianus Werner Matthias graaf van Merode in 1759 werd Gageldonk toegevoegd aan de bezittingen van de Merode's.²⁰ De leenrechtelijke band met de baron van Breda bleef tot de omwenteling van 1795 bestaan. Bij scheiding en deling tussen de kinderen van Werner Jean Baptiste Ghislain graaf van Merode in 1846 werden diens goederen onder

Princenhage toebedeeld aan Maria Ghislaine gravin van Merode, die in het huwelijk trad met Antonius Franciscus prins en hertog van Arenberg. Bij scheiding en deling tussen hun erfgenamen in 1912 kwamen de bezittingen in de gemeente Princenhage aan hun zoon Johannes Baptistus Engelbertus Maria prins en hertog van Arenberg. Na diens overlijden gingen zijn weduwe en kinderen in 1917 over tot publieke verkoping van hun grondbezit onder Princenhage. Een van de speciale bepalingen bij deze veiling, die geschiedde ten overstaan van notaris C. L. A. M. van Gils te Breda, was dat de koper van het perceel waarop de kapel stond, verplicht was deze binnen zes maanden na de toewijzing af te breken en de grond gelijk te maken met de ten noorden gelegen weg naar de Achterste Emer. Deze weg, thans Moerenstraat geheten, eindigde even ten noorden van de kapel. De weg naar Beek kon men slechts bereiken over een pad op particulier terrein. De bedoeling van genoemde bepaling in de veilingsvoorwaarden was blijkbaar mogelijk te maken, dat de weg in zuidelijke richting op gelijke breedte werd doorgetrokken.²¹

Bij de veiling werden een aantal kopen toegewezen aan de landbouwer H. Rops, o.a. het Hooghuis, waar hij als pachter woonde, en de omliggende grond, waartoe ook het perceel met de kapel hoorde. Rops was nu dus genoodzaakt het gebouwtje te slopen en verkocht het daartoe voor afbraak aan de aannemer J. Boot in Beek.

De slopingsplannen waren echter bekend geworden op het departement van binnenlandse zaken, waaronder de monumentenzorg destijds ressorteerde. Waarschijnlijk was dit te danken aan de pastoor van Beek, Dr. A. Resemans, die belangstelling had voor de kapel en het betreunde dat zij zou verdwijnen.²² De Minister wendde pogingen aan om het gebouwtje voor de ondergang te behoeden met geen ander resultaat echter dan dat het aan het Rijk te koop werd aangeboden, waarop evenwel om verschillende redenen niet ingegaan kon worden. Toen maakte de Minister de pas opgerichte Vereniging „Hendrick de Keyser” te Amsterdam op de bedreigde kapel attent. Deze vereniging wilde graag de reddende hand uitsteken, maar maakte eveneens bezwaar tegen aankoop,

omdat zij in beginsel slechts panden koopt waarvan de huuropbrengst de rente van de door haar uitgegeven obligaties kan dekken. Tevergeefs richtte „Hendrick de Keyser” tot de gemeenteraad van Princenhage een verzoek om een bijdrage voor de aankoop. De vroege vaders meenden unaniem dat de gemeente zich voor dat doel geen geldelijke offers kon getroosten, ofschoon sommige raadsleden wel voor het behoud van de kapel voelden.²³

De redding kwam uit Amsterdam. De toenmalige voorzitter van „Hendrick de Keyser”, de heer J. Th. Boelen, schonk aan de vereniging 3000 gulden, de som die de eigenaren respectievelijk van de kapel en van de ondergrond gevraagd hadden. Zo kon de aankoop toch nog doorgaan en werd de kapel van Gageldonk eigendom van „Hendrick de Keyser”, waardoor haar behoud verzekerd was. Enkele Amsterdamse kunstvrienden brachten nog 500 gulden bijeen voor de direkt noodzakelijke reparaties en voor het plaatsen van een hek.²⁴ Het is dus aan deze Amsterdamse heren, voor wie Gageldonk een verafgelegen en onbekend oord was, te danken dat de kapel thans nog bestaat.

In 1925 heeft de eigenaresse uitgebreidere herstelwerkzaamheden laten uitvoeren. Het dak waar de klimop doorheen groeide, werd hersteld en het ijzeren kruis weer op de nok geplaatst. De ingang kreeg een eikenhouten deur en het ronde venster daarboven werd opengemaakt en van glas voorzien. Het interieur werd wat opgeknapt, o.a. door het leggen van een vloer van rode plavuizen. Maar voor een algehele restauratie waren de middelen ontoereikend. Rijk en provincie hadden wel een subsidie toegekend, maar in Princenhage meende men nog steeds dat de financiële toestand van de gemeente uitgaven voor een dergelijk doel niet gedoogden.²⁵

Kort na de tweede wereldoorlog bestonden er onder de inwoners van Beek plannen voor de bouw van een votiefkapel uit dankbaarheid voor het feit dat de gemeente voor oorlogsrampen gespaard was gebleven. De burgemeester, de heer P. J. A. Baetens, vestigde de aandacht op de kapel van Gageldonk en deed de suggestie deze volledig te restaureren en in te richten als bedehuis. Maar het gelukte nog niet hiervoor voldoende belangstelling te wekken.

Een grondig herstel van het gebouw werd op den duur echter dringend nodig. De dakbedekking en het metselwerk vertoonden verschillende gebreken. Nog altijd waren de vensters in de absis dichtgemetseld, een ontsiering die door een, evenmin fraaie, begroeiing met klimop werd gecamoufleerd. Het meest te betreuren was dat de kapel een nutteloos ding leek, waarvoor in deze toestand moeilijk grote belangstelling kon verwacht worden.

Gelukkig herleefde in 1954 het streven naar een restauratie. Het initiatief ging uit van Ir. H. M. Mulder, leraar aan de R.K. Lycea te Breda. Hij wist de Katholieke Jeugdbeweging in het bisdom Breda er voor te interesseren. Via de burgemeester van Prinsenbeek werd contact opgenomen met de Vereniging „Hendrick de Keyser”, die op bepaalde voorwaarden tot algehele restauratie wilde overgaan. Het gebruiksrecht van de kapel zou tegen betaling van een jaarlijkse vergoeding overgedragen worden aan de St. Janstichting, de rechtspersoon die de geldmiddelen van de Katholieke Jeugdbeweging beheert. Deze zou het gebouw als devotiekapel mogen inrichten en het onderhoud van het interieur op zich moeten nemen.

Architect Frans Mol te Breda ontwierp een restauratieplan, dat door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd goedgekeurd. De bewindsman verklaarde zich bovendien bereid een Rijkssubsidie van 50% in de kosten te verlenen. De gemeente Prinsenbeek en de provincie Noord-Brabant zegden een bijdrage toe van respectievelijk 20% en 16%. Ook de St. Janstichting der Katholieke Jeugdbeweging verleende financiële steun. Op 4 juli 1955 kon de aannemer J. P. Boot te Prinsenbeek met de uitvoering van het werk een aanvang maken.

De oorspronkelijke toestand van de kapel werd zoveel mogelijk hersteld. Van de drie spitsboogramen werd echter het middelste opnieuw dichtgemetseld, zoals b.v. ook bij de restauratie van de St. Joostkapel in Breda gebeurd was. Daardoor werd een geschikte nis verkregen voor de plaatsing van een beeld. De beide andere ramen werden hersteld met geprofileerde traceringsen van metselwerk. De nis in de noordelijke zijmuur, blijkbaar een dichtgemet-

selde zij-ingang, werd opengemaakt en van een eikenhouten deur voorzien. Tijdens de werkzaamheden bleek het houtwerk van de kap zover vermolmd te zijn, dat het niet meer gerepareerd kon worden, maar geheel moest worden vernieuwd. Dit betekende uiteraard een financiële tegenvaller en veroorzaakte een stagnatie in de werkzaamheden. Ook de rieten dakbedekking werd geheel door een nieuwe vervangen. Van het inwendige herstel was het weer aanbrengen van een houten tongewelf het belangrijkste. Eind 1957 was de restauratie, die uiteindelijk f 19924,80 kostte, geheel voltooid.²⁶

De inrichting van het interieur stuitte nog op moeilijkheden, die echter vooral door het onvermoeid werken van Ir. H. M. Mulder konden worden opgelost. De pastoor van Prinsenbeek stelde een Mariabeeld beschikbaar, dat in de voorgevel van de parochiekerk had gestaan. Uit de St. Antoniuskerk in Breda kwamen een aantal afgedankte kerkstoeltjes, die in de oude kapel uitstekend pasten. De Abt van de Trappisten in Zundert schonk een kruisbeeld en kandelaars voor het altaar. Voor het ronde venster in de voorgevel maakte de Bredase kunstenaar Akke Sins een gebrandschilderd raam met een voorstelling van de H. Dymphna. Op de feestdag van deze martelares, zondag 15 mei 1960, werd de kapel op plechtige wijze gewijd en in gebruik genomen.

AAANTEKENINGEN

- ¹ Voor gegevens over de heerlijkheid en het leen van Gageldonk worde verwezen naar Mr. F. F. X. Cerutti, *Middeleeuwse Rechtsbronnen van Stad en Heerlijkheid Breda*, deel I, LXIV en Dr. P. C. Boeren, *Hambroek en Gageldonk*, *Jaarboek Oranjeboom* XII, 119—137 en de aldaar aangehaalde literatuur.
- ² *Gedenkboek van de Vereeniging Hendrick de Keyser, 1918—1926*, 51. J. Kalf, *De monumenten in de voormalige Baronie van Breda*, 286.
- ³ G. C. A. Juten, *Consilium de Beke*, 171 en 172.
- ⁴ J. B. Gramaye, *Antiquitates Bredanae* (in: *Antiquitates Brabantiae*), 20: *Sicut aedes Mariana de Gageldonck a Dominis de Heele legitur fundata*. Rijksarchief 's-Hertogenbosch, Collectie Cuypers van Velthoven nr. 159 (aan te halen als C. v. V.). Hierin bevinden zich afschriften van stukken betreffende Gageldonk behorend tot het archief van het Leenhof van Brabant, berustend in het Algemeen Rijksarchief te Brussel en tot het archief van de Nassause Domeinraad, berustend in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.

- ⁵ A. Erens, De oorkonden van het Norbertinessenklooster St. Catharinadal, 120.
- ⁶ C. v. V. nr. 159.
- ⁷ C. v. V. nr. 159.
- ⁸ Juten, a.w. 172. Re(i)nerus Sterken of Fortis was plaatsvervanger van Theodoricus Rovers (+ 1421). Taxandria XXV, 209. Necrologium ecclesiae B. M. semper Virginis opidi de Breda, uitg. door C. P. Hoyne van Papendrecht in *Analecta Belgica* t. III pars I, 394, 417. Erens, a.w. 264, 268, 270. Th. van Goor, *Beschrijving der Stadt en Lande van Breda*, 79.
- ⁹ G. C. A. Juten, *Cartularium van het Begijnhof te Breda*, 201 en XXXVIII. Necrologium alsvoor, 336. J. B. Krüger, *Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda*, III, 72. G. C. A. Juten, *De Parochiën in het Bisdom Breda*, *Dekenaat Breda II*, 44.
In de pouillé's van Kempenland (in Cons. de Beke) worden nog als beneficianten van Gageldonk genoemd:
1436 Wilhelmus Bye, absens.
1566 Henricus van Bedaff, absens.
In een akte van schepenen in De Hage d.d. 27 jan. 1517 is sprake van Hendrick van Etten, priester „als rector der capelrije van Gageldonck”. Mededeling van de heer F. A. Brekelmans, gemeente-archivaris van Breda.
- ¹⁰ Juten, *Consilium de Beke*, 111, 112, 172, 254.
- ¹¹ Gemeente-archief Breda, R 747, fol. 160vo en R 748 fol. 139vo. De heer F. A. Brekelmans voornoemd wees mij op deze akten.
- ¹² Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, Deel E - G, 413. Krüger, a.w. 72. Hetzelfde vindt men in A. J. van der Aa, *Geschiedkundige beschrijving van de stad Breda en hare omstreken*, 1845, 124.
- ¹³ Cerutti, a.w. LXIV. C.v.V. nr. 159.
- ¹⁴ Attestatie d.d. 2 nov. 1574. Afschrift in C. v. V. nr. 159.
- ¹⁵ G.A. Breda, *Stadsrekening 1580*, folio 170vo. Uit de Bredase klokkenhistorie in *Bredasche Courant* van 10 sept. 1947. De heer G. v. d. Ven te Breda maakte mij hierop attent.
- ¹⁶ Bibliotheek Provinciaal Genootschap 's-Hertogenbosch, *Handschrift Schoemaker*, folio 148.
- ¹⁷ Van Goor, a.w. 395. Van der Aa, a.w. 413. Krüger, a.w. 72.
- ¹⁸ *Gedenkboek Hendrick de Keyser*, 49.
- ¹⁹ A.w. 49-52. Het thans verdwenen geboomte rondom de kapel is nog te zien op een foto in de prentverzameling van het G.A. Breda, aanwinst 1960.
- ²⁰ G.A. Breda, *Oud archief gemeente Princenhage*, *Pondboek 1750*, vlnr. 1854. L. Galesloot, *Inventaire des archives de la Cour féodale de Brabant I*, 117.
- ²¹ Hypotheekkantoor Breda, registers voor de woordelijke overschrijving der akten van eigendomsovergang, deel 119 nr. 45, deel 1058 nr. 1, deel 1145 nr. 44. De veiling van 1917 geschiedde op 28 november en 12 december.
- ²² Mededeling van de heer H. Boot te Prinsenbeek, zoon van wijlen de aannemer J. Boot.
- ²³ G. A. Prinsenbeek, *Nieuw archief gemeente Princenhage*, ingekomen stukken 1918; raadsnotulen 30 april 1918.
- ²⁴ Inlichting van de secretaris van de Vereniging Hendrick de Keyser d.d. 14 december 1959. Schrijven van de Ver. Hendrick de Keyser d.d. 23-3-1925 in archief gemeente-secretarie Breda, dossier—1.853.1, Monumentenzorg Algemeen. Hypotheekkantoor Breda, register van woordelijke overschrijving etc. deel 1194, nr. 63. De overdracht van de kapel geschiedde 14 augustus 1919 ten overstaan van notaris J. C. L. Esser te Princenhage. H. Rops ontving voor de

ondergrond f 1000,— en J. Boot voor de opstal f 2000,—. Volgens mededeling van de heer H. Boot te Prinsenbeek is dit bedrag door zijn vader geheel of grotendeels uitgekeerd aan de gelanders wier belangen geschaad werden, doordat de weg naar de Achterste Emer niet werd doorgetrokken. Pastoor Dr. A. Resemans zou bij J. Boot op de verkoop van de kapel aan Hendrick de Keyser aangedrongen hebben.

²⁵ G.A. Prinsenbeek, Nieuw archief gem. Princenhage, ingekomen stukken 1925; notulen B. en W. 2 april en 18 juni 1925. Notulen najaarszitting der Staten van Noord-Brabant 1925, bijlage nr. 26. Mededelingen van dhr. H. Boot voornoemd.

²⁶ De gegevens betreffende de restauratieplannen en de uitvoering na 1947 zijn ontleend aan het archief der gemeente-secretarie van Prinsenbeek, dossier—1.853.1 Kapel Gageldonk en aan mondelinge mededelingen van personen die erbij betrokken waren. De subsidie-percentages van de gemeente en de provincie hebben slechts betrekking op het aanvankelijk geraamde bedrag en niet op de uiteindelijke kosten.

Een verslag van de inwijding vindt men in het Dagblad De Stem van 16 mei 1960.

Als aanvulling volgen hier nog enkele bijzonderheden.

Het Mariabeeld is gerestaureerd door de beeldhouwer Jacques van Poppel te Breda. De koperen luchter is afkomstig uit de kerk van Prinsenbeek. Het raam van Akke Sins werd geschonken door Ir. H. M. Mulder. De smeedijzeren kaarsenbank en -houders werden gratis vervaardigd door N. v. d. Wijngaard, de kaarsenbak en de lessenaar op het altaar door C. v. d. Klundert, beiden inwoners van Prinsenbeek. Laatstgenoemde schonk ook het linnen altaarkleed, dat door de Zusters van de Maria-kweekschool te Breda beschilderd werd.

Het nieuwe hekje, het gemetselde trapje van oude ijsselklinkers en de fatsoenering van het omliggende terrein werden uitgevoerd en bekostigd door de gemeente Prinsenbeek.

Op 13 december 1959 werd voor het eerst sinds drie eeuwen in de kapel een H. Mis opgedragen en wel door de President van het Groot Seminarie te Hoeven ter besluiting van een z.g. Adventstocht van de seminaristen.

Voor de volksverhalen die betrekking hebben op kasteel en kapel van Gageldonk zie men: J. G. Sinia, Een merkwaardige hoeve in de Baronie van Breda in: Het Huis, Oud en Nieuw, X (1912), 373-379. J. R. W. Sinninghe, Noord-Brabantsch Sagenboek, 269.

Over een opgraving in 1902 of 1903, waarbij twee menselijke geraamten in de grond onder de kapel gevonden werden, schreef Pastoor P. van Steen in „Onderweg” van 2 juli 1960.